

Słomkiewicz, Stefan

Idee pedagogiczne Stanisława Szackiego

Rozprawy z Dziejów Oświaty 10, 85-107

1967

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STEFAN SŁOMKIEWICZ

IDEE PEDAGOGICZNE STANISŁAWA SZACKIEGO

1. WSTĘP

Stanisław (Teofilewicz) Szacki (1878—1934), twórca oryginalnej koncepcji socjalistycznej szkoły pracy, był synem urzędnika wojskowego. W trudnych warunkach materialnych zdobywał wykształcenie. Nie mogąc liczyć na pomoc rodziców, utrzymywał się z korepetycji. Trudności bytowe nie zniechęciły go jednak do nauki. Zdobył wszechstronne wykształcenie. Po ukończeniu IV Gimnazjum Moskiewskiego studiował na Wydziale Matematycznym, Lekarskim, a w końcu na Wydziale Przyrodniczym Uniwersytetu Moskiewskiego. Skończył również studia w Konserwatorium Moskiewskim.

Szacki wcześniej zainteresował się pedagogiką. Jeszcze jako student zauważył, że carska szkoła, oparta na ślepej mustrze, wpływa hamująco na rozwój intelektu wychowanków, nie przygotowuje ich do służby społecznej. Szacki wspomina o tym w rozprawie pt. *Lata poszukiwań*¹ i w dzienniku *Studenckie lata*². Spostrzegł również wówczas, że rodzice za mało poświęcają uwagi swym dzieciom, nie wnikają w ich potrzeby duchowe, nie troszczą się o to, by właściwie organizować ich życie. W celu zdobycia wiedzy o wychowaniu dzieci i młodzieży sięgnął do dzieł L. Tołstoja i P. Leshafta. Szacki w tym okresie znajduje się pod wpływem szeroko rozpowszechnionej wśród inteligencji rosyjskiej idei pracy dla ludu.

Tym należy tłumaczyć silne oddziaływanie myśli Tołstoja na poglądy pedagogiczne Szackiego. Po latach pisał o tym: „Tołstoj przyciągał mnie swoim protestem przeciwko tradycyjnym warunkom życia. Najsilniejsze wrażenie wywarło na mnie to, że uporczywie wskazywał, iż prawdziwej pracy szukać należy wśród najbardziej skrzywdzonych grup ludzi. Pod jego wpływem ja, typowy mieszczuch, zacząłem badać plany pracy na

¹ S. T. Szacki, *Gody isskanij*, [w:] *Piedagogiczeskije soczinienija*, t. I, Moskwa 1962.

² S. T. Szacki, *Studenckieskije gody*, [w:] *Piedagogiczeskije soczinienija*, t. I.

wsi. Wyobrażałem sobie szkołę wiejską budowaną na nowych zasadach”³.

Sprawami likwidacji zacofania na wsi rosyjskiej zainteresował Szackiego również profesor Uniwersytetu Moskiewskiego Konstanty Timiriaw. Pod tym wpływem Szacki, nie będąc jeszcze nauczycielem, próbował opracowywać program pracy wychowawczej w szkole wiejskiej, myśląc jednocześnie o tym, aby wychowanie w tej szkole kształtowało u uczniów potrzebę i umiejętność działania na rzecz środowiska.

Idei tej Szacki pozostał wierny przez całe życie. Szkoła wiejska była zawsze przedmiotem najwyższych jego zainteresowań pedagogicznych. W niej widział siłę, która może przekształcić środowisko, podnieść je na wyższy poziom kulturalny.

Rozpatrując poglądy pedagogiczne Szackiego, a zwłaszcza proces kształtowania się jego koncepcji szkoły pracy, należy wziąć pod uwagę bardzo znamienne zjawisko. Otóż swe idee pedagogiczne kształtował on na własnych badaniach i eksperymentach pedagogicznych. Szacki, szukając wzorów dla swej działalności pedagogicznej zarówno w literaturze, jak i w doświadczeniach, wyrastających z nurtu zwanego nowym wychowaniem, modyfikował je tak dalece, że można twierdzić, iż jego eksperymenty i idee, które na tej podstawie opracowywał, są w istocie oryginalne.

Charakter poczynań Szackiego pozwala zaliczyć go do grupy śmiałych eksperymentatorów, którzy w walce z formalizmem tworzyli mocne podstawy dla socjalistycznej teorii i praktyki wychowania.

2. IDEE PEDAGOGICZNE S. SZACKIEGO W OKRESIE PIERWSZEJ DZIAŁALNOŚCI EKSPERYMENTALNEJ (1905—1916)

Pracę pedagogiczną rozpoczął Szacki od eksperymentów. Dostrzegając zaniedbania wychowawcze wśród dzieci robotniczych, organizuje dla nich w 1905 roku kolonię letnią w Szczełkowie pod Moskwą. Do współpracy przyciąga architekta A. Zielenkę. Pracę wychowawczą na tej kolonii, która była pierwszą placówką eksperymentalną, oparł Szacki na założeniach, nawiązujących do idei wychowawczych Tołstoja oraz kształtujących się pod wpływem aktualnych na zachodzie Europy, a zwłaszcza w Niemczech, koncepcji swobody dziecka w wychowaniu. Te dwa nurty wpłynęły na to, że Szacki sprawę swobodnego rozwoju wychowanka uznał za centralne zagadnienie swego pierwszego eksperymentu pedagogicznego.

Dzieciom i młodzieży — zakładał — należy zapewnić swobodę rozwoju. Stosunki między wychowawcą a wychowankami powinny się

³ S. T. Szacki, *Moj pedagogiczny put*, [w:] *Pedagogiczne soczinenia*, t. I.

opierać na wzajemnym zaufaniu, na poszanowaniu przez wychowawcę indywidualności dziecięcej. Rozwijanie i zaspokajanie dziecięcych zainteresowań jest zasadniczym czynnikiem rozwoju intelektu wychowanków.

Osobowość ucznia może się rozwijać prawidłowo wtedy, gdy będzie on samodzielnie i twórczo pracował, a także wówczas, kiedy rozbudzi się w nim potrzebę twórczości artystycznej. Potężnym środkiem stwarzania odpowiedniej atmosfery wychowawczej i realizacji swobodnego wychowania dziecka jest — według Szackiego — praca, a zwłaszcza roboty ręczne. Dzieci powinny stać się współgospodarzami własnego życia, a nie tylko biernymi obiektami zabiegów wychowawczych. Tylko w takich warunkach można rozwijać dziecięcą społeczność, umożliwiać wychowankom wdrożenie się do realizacji określonych przez siebie celów. Cele te mogą być nawet niewielkie, lecz muszą być osiąmane poprzez samodzielny wysiłek dzieci.

Co prawda jeden sezon pracy na kolonii letniej nie pozwolił Szackiemu zweryfikować wspomnianych założeń. Jednakże nawet ten krótki okres posłużył do zgromadzenia interesujących obserwacji w zakresie skuteczności nowych koncepcji wychowawczych. W rozprawie *Dzieci — twórcy przyszłości*⁴, oceniającej zebrane obserwacje, Szacki wskazuje, że przyjęte przez niego założenia teoretyczne znalazły potwierdzenie w praktycznej pracy kolonii. Okazało się, że decydującym czynnikiem w realizacji zadań wychowawczych było bliskie współżycie wychowawców i dzieci. Natomiast wytworzenie poczucia swobody u wychowanków okazało się długotrwałym procesem, wymagającym stosowania wielu zabiegów wychowawczych, wnikających głębiej w psychikę dziecka niż to mogło mieć miejsce w pracy kolonijnej.

Idea wychowania młodzieży przez pracę, jak wskazywały na to rezultaty pedagogiczne uzyskane na kolonii, była słuszna. Podstawowym warunkiem uzyskania odpowiednich efektów wychowawczych okazała się dobra organizacja pracy społecznej wychowanków.

Doświadczenia płynące z pracy na kolonii letniej w Szczelkowie pozwoliły Szackiemu wzbogacić własne idee pedagogiczne. Doszedł on mianowicie do wniosku, że na postawy wychowanków mogą oddziaływać również dobre warunki bytowania i estetyka otoczenia. Obserwując pracę i zabawy dzieci Szacki wskazał na potrzebę rozwijania u nich zainteresowań intelektualnych. Na tej podstawie zrodziła się u niego myśl zakładania klubów dziecięcych i oddziaływania poprzez nie na dzieci i młodzież ze środowisk robotniczych.

⁴ S. T. Szacki, *Dieta robotniki buduszczego*, [w:] *Izbrannyje piedadogiczeskije soczinienija*, Moskwa 1958.

W cytowanej rozprawie *Dzieci — twórcy przyszłości* Szacki powołuje się na doświadczenia podobnej pracy prowadzonej przez amerykańskie towarzystwo „Settlement”. Z pracą tego towarzystwa zaznajomił Szackiego jego współpracownik A. Zielenko, który w czasie swej podróży po Europie i Stanach Zjednoczonych zebrał doświadczenia w zakresie działalności kulturalno-oświatowej, prowadzonej przez inteligencję wśród ubogich warstw mieszkańców w różnych krajach. Doświadczenia zdobyte w czasie pracy wychowawczej na kolonii uświadomiły Szackiemu, że otoczenie opieką wychowawczą samych dzieci będzie mało efektywne, jeśli jednocześnie nie podjęte zostaną starania w celu podniesienia poziomu kulturalnego środowiska, z którego pochodzą wychowankowie. Kluby dziecięce i młodzieżowe miały stanowić zaczątek pracy oświatowo-wychowawczej w środowisku. Jesienią 1905 r., po zakończeniu pracy na kolonii w Szczelkowie, Szacki organizuje w dzielnicy butyrsko-marijskiej w Moskwie pierwszy w Rosji klub dla dzieci i młodzieży. Nie poprzestaje jednak na organizowaniu w nim zajęć typu pozaszkolnego. Działalność klubu poszerza, organizując przy nim szkołę uzupełniającą wykształcenie ogólne i przygotowującą zawodowo tę część młodzieży, która po ukończeniu szkoły podstawowej nie kształciła się dalej w szkołach zawodowych czy w gimnazjach. Stworzenie szkoły zawodowej przy klubie było dużą pomocą w zdobywaniu wykształcenia dla dzieci tej dzielnicy, w której mieszkali robotnicy i niższe warstwy inteligencji.

Tworząc szkołę uzupełniającą, Szacki dążył do ścisłego powiązania kształcenia ogólnego i zawodowego oraz łączenia ich z pracą wytwórczą w warsztatach szkolnych. W ten sposób wytyczył nową drogę dla realizacji idei wychowania przez pracę w warunkach szkolnych.

Dzięki tym próbom pedagogicznym Szacki nakreślił nowoczesne rozwiązanie idei łączenia nauczania i pracy jeszcze w okresie przedrewolucyjnym. Ta próba m. in. postawiła go w rzędzie najbardziej postępowych pedagogów.

Działalność klubu i poczynania pedagogiczne Szackiego finansowało założone w roku 1906 na wzór amerykański rosyjskie towarzystwo „Settlement”, którego współorganizatorem był Zielenko. Dzięki tej pomocy finansowej klub mógł rozszerzyć swoją działalność. Przy klubie zorganizowano także ośrodek pracy z dorosłymi, w którym prowadzona była szeroko zakrojona akcja kulturalno-oświatowa.

O wpływie klubu na środowisko dzielnicy butyrsko-marijskiej w Moskwie świadczy zakres działalności klubu oraz liczba stałych uczestników. W klubie zostały zorganizowane kółka zainteresowań, zajęcia świetlicowe, koła muzyczne i dramatyczne, ośrodek akcji odczytowej

itp. Stałych uczestników klubu, który czynny był przez 12 godzin na dobę, było 450.

Działalność pedagogiczna w klubie oraz jej wyniki zostały opisane przez Szackiego w artykule pt. *Praca i odpoczynek dzieci*⁵. Autor zwraca w nim uwagę na problem rozwoju zainteresowań u młodzieży, a zwłaszcza zainteresowań działalnością praktyczną. Jego zdaniem, praca pedagogiczna w klubie wykazała, że młodzieży należy z jednej strony uświadomić sens społeczny jej działalności praktycznej, z drugiej zaś zapewnić możliwość posługiwania się wiadomościami teoretycznymi w praktyce. Wtedy dopiero rozbudzi się i rozwinie zainteresowanie pracą praktyczną. Klub, w którym młodzież mogła wziąć udział w różnych interesujących zajęciach, a jednocześnie wykonywała pracę potrzebną dla środowiska, umożliwiał wyzwolenie dzieci z nudy, zwracał im „radość i przeżycia właściwe okresowi dzieciństwa”. Zajęcia dzieci w klubie zwróciły uwagę dorosłych na potrzebę rozszerzenia swego udziału w wychowaniu dzieci, zorganizowania warunków zapewniających wszechstronny rozwój młodemu pokoleniu.

Poczynania wychowawcze Szackiego, a zwłaszcza głoszone demokratyczne idee pedagogiczne, spowodowały interwencję władz carskich. Czarnosecińskie pismo „Związek Narodu Rosyjskiego” nazwało klub i towarzystwo „Settlement” szkołą komunistów. Niedługo potem, w roku 1908, a więc po upływie zaledwie 2,5 roku od chwili powstania, zarządzeniem władz carskich „Settlement” zostało rozwiązane. Klub stracił przez to finansowe podstawy swej działalności.

Szacki usiłował jednak realizować nadal swe idee pedagogiczne w pracy klubu. Aby zagwarantować warunki materialne dla jego istnienia, Szacki tworzy w 1909 roku Towarzystwo „Odpoczynek i praca dzieci”⁶. Przedłuża także działalność klubu, organizując kolonię letnią „Bodraja Żyźń” w guberni kałużskiej (1911 r.).

Celem działalności Towarzystwa „Odpoczynek i praca dzieci” było udostępnienie młodzieży, wywodzącej się z niższych warstw społecznych, zdobyczy nauki, kultury i techniki oraz przeciwdziałanie zgubnemu wpływowi trudnych warunków życia na wychowanie młodzieży.

Zorganizowanie kolonii „Bodraja Żyźń” dzięki pomocy wymienionego towarzystwa pozwoliło Szackiemu na szerszą realizację własnych poglądów pedagogicznych⁷. Podejmując pracę pedagogiczną, Szacki zwrócił uwagę na czynniki wpływające na wszechstronny rozwój osobowości

⁵ S. T. Szacki, *Dietskij trud i otdych*, „Swobodnoje Wospitanije” nr 6, 1907/1908.

⁶ *Op. cit.*

⁷ Doświadczenia z pracy pedagogicznej na tej kolonii opisał Szacki w rozprawie *Bodraja Żyźń*, [w:] *Izbrannyje piedadogiczeskije soczinienija*.

wychowanków. Jego zdaniem, rozwój osobowości umożliwia zarówno praca praktyczna o charakterze społecznie użytecznym, nasycona treściami intelektualnymi, jak i udostępnienie młodzieży zdobyczy kulturalnych, wychowanie estetyczne, a zwłaszcza rozwijanie artystycznej działalności samej młodzieży.

Pobyty na kolonii i wspólna działalność dzieci stwarzają nowe możliwości w kształtowaniu kolektywu, rozwijają uczucia koleżeństwa i przyjaźni. Samorządność uczestników kolonii, wyrażająca się w podejmowaniu odpowiedzialności za różne odcinki życia i pracy, wyzwała inicjatywę wychowanków, ułatwia realizację celów wychowawczych. Dzieci w takiej sytuacji przekonują się na własnym doświadczeniu o potrzebie przyjaźni i współpracy. Mogą spostrzec, że niezgoda i kłótnie nie tylko nie sprzyjają tworzeniu się przyjemnej atmosfery, lecz przeszkadzają także w osiągnięciu zaplanowanych celów. Przekonują się również, iż „praca jest potrzebna dlatego, że stanowi podstawę całego życia w społeczeństwie”. Taka organizacja pracy dzieci ułatwia kształtowanie się więzi duchowej między wychowankami. Więzy ta, zdaniem Szackiego, powstaje o wiele wolniej niż więź zewnętrzna, wyrażająca się przede wszystkim w podejmowaniu i wykonywaniu wspólnych zadań. Różnorodność zajęć na kolonii, poczynając od zajęć gospodarczych, a kończąc na zajęciach artystycznych, wycieczkach oraz turystyce, umożliwia każdemu uczestnikowi wybranie najbardziej odpowiadającej jego zainteresowaniom formy działalności. Szacki skierował ją jednak na prace potrzebne nie tylko samej kolonii i jej uczestnikom, lecz także najbliższemu środowisku.

Udział wychowanków w pracach kolonijnych wytworzył nowy rodzaj więzi między pedagogami a wychowankami. Wychowawcy nie tylko kierowali młodzieżą, lecz stali się jej przyjaciółmi i towarzyszami.

Na podstawie obserwacji Szacki stwierdził, że w społeczeństwie dziecięcym wzajemne stosunki są znacznie prostsze i bardziej bezpośrednie niż wśród ludzi dorosłych. Dzieci poza tym posiadają jak gdyby „instynkt ruchu”, interesuje je i pociąga nie tylko celowość własnego wysiłku, lecz także sama „gra mięśni”. Piękno dla dziecka to nie tylko przeżycie płynące z tworzenia dzieła sztuki, lecz przede wszystkim czystość i porządek. Dlatego też o pełni życia dziecka i wszechstronnego jego rozwoju, zdaniem Szackiego, decyduje umiejętność znalezienia przez pedagoga odpowiedzi na pytanie: „Czym jest w istocie dziecięca praca, dziecięca nauka, sztuka i życie społeczne? W każdym dziecku istnieją zadatki sił twórczych, a zadaniem pedagoga jest znaleźć i stworzyć odpowiednie warunki dla ich uzewnętrznienia się i rozwoju”⁸.

⁸ S. T. Szacki, *Bodraja Żyżń*, [w:] *Izbrannyye piedadogiczeskije soczinienija*, s. 197.

Obserwacje oraz ankiety przeprowadzone na kolonii wykazały, że rzeczywiście głównym czynnikiem w realizacji zadania wszechstronnego rozwoju osobowości dziecka jest jak najściślejsze powiązanie nauki i pracy dziecka z życiem i potrzebami środowiska.

Prace gospodarcze, kulturalne na kolonii oraz poznanie środowiska zbliżyły dzieci nie tylko do problemów, którymi żyła miejscowa ludność, lecz ukazały także nauczycielom wyraźnie potrzebę wyjścia z pracą wychowawczą poza zamknięty krąg dziecięcego społeczeństwa⁹. Zdaniem Szackiego, tylko wtedy może być zorganizowany sensowny wpływ wzajemny kolonii i środowiska, jeśli kolonia będzie ściśle związana ze środowiskiem, w którym istnieje i działa; tylko wtedy może odgrywać rolę czynnika podnoszącego kulturę środowiska i pomagać w jego przekształcaniu.

W celu praktycznego sprawdzenia tej idei Szacki zamierzał stworzyć w guberni kałużyńskiej, gdzie była prowadzona kolonia „Bodraja Żyżń”, stację badawczą. Jednak marzenia o jej zorganizowaniu mogły się ziścić dopiero w innych warunkach społecznych.

3. POREWOLUCYJNA DZIAŁALNOŚĆ EKSPERYMENTALNA S. SZACKIEGO

Po zwycięstwie Rewolucji Październikowej Szacki nie przystąpił od razu do pracy oświatowej. Jak wielu inteligentów, przechodził okres wahań i nieufności do nowej władzy. Pisał o tym w swej pedagogicznej autobiografii: „To, co przeszkadzało nam zbliżyć się do rewolucyjnego budownictwa — nasza apolityczność, często spotykany stosunek inteligentów do bolszewików jako do burzycieli ładu — zniknęło jednak szybko. Nastąpiło to wówczas, gdy ja i moi towarzysze zetknęliśmy się bliżej z planami [oświatowymi] i sposobami ich realizacji”¹⁰. Tymi planami były dwa podstawowe dokumenty opublikowane w rok po zwycięstwie rewolucji, a mianowicie *Dekret o jednolitej szkole pracy* i *Podstawowe zasady szkoły pracy*. Idee zawarte w tych dokumentach były bliskie Szackiemu. Dostrzegł, że torują one drogę wielu ideałom wychowawczym, które leżały u podstaw jego poczynań jeszcze w okresie przedrewolucyjnym.

Na stosunek Szackiego do nowej władzy wpłynęła również opieka, jaką otaczali go Krupska i Łunaczarski. Ich poparcie zdecydowało o tym, że mógł zrealizować swój projekt nowego, szerokiego eksperymentu pedagogicznego. Mianowicie w 1919 roku Szacki zgłasza do Ludowego Komisarjatu Oświaty projekt systemu stacji eksperymentalnych.

⁹ *Op. cit.*, s. 198.

¹⁰ S. T. Szacki, *Moj pedagogiczeskij put*, [w:] *Pedagogiczeskije soczinienija*, t. I, s. 61.

Oparty on został na doświadczeniach zdobytych w czasie eksperymentów prowadzonych w latach 1905—1916, a opracowany jeszcze przed 1917 rokiem. Szacki tak pisał o tym projekcie eksperymentu:

Myśl o zasadniczym opracowaniu działalności [eksperymentalnej] cały czas stała przed nami jako całkowicie określone zadanie. Pracowałem nad nią bardzo intensywnie. Po pierwsze — było jasne, że nie należy się ograniczyć do pojedynczych zakładów eksperymentalnych, lecz konieczne było związanie ich w jeden zorganizowany system. Opracowany został projekt eksperymentalnej stacji wychowania dzieci, która obejmowała wszystkie zróżnicowane według wieku grupy dzieci i wszystkie formy pracy wychowawczej, poczynając od przedszkola, a kończąc na szkole II stopnia wraz z klubami, pracownikami zajęć praktycznych, biblioteką dziecięcą i kolonią pracy dziecięcej¹¹.

Opracowując ten projekt, Szacki krytycznie już odnosił się do idei swobodnego wychowania. Działalność eksperymentalna pozwoliła mu dostrzec ograniczony i wsteczny jej charakter. Doceniając rolę uwarunkowania środowiskowego rozwoju dzieci oraz możliwość przewyżczania ujemnych wpływów wychowawczych ze strony środowiska przez szkołę i instytucje kulturalno-oświatowe, Szacki równocześnie krytycznie odnosił się do koncepcji pedagogicznych J. Deweya. Ten krytyczny stosunek pozwolił mu uniknąć przeniesienia na grunt państwa socjalistycznego amerykańskiej koncepcji szkoły pracy. Wydaje się, że w tym tkwi przyczyna różnicy, która zarysowała się między koncepcjami szkoły pracy Szackiego i Błońskiego już w pierwszym okresie porewolucyjnej ich działalności.

Szacki tak pisał o swym stosunku do idei swobodnego wychowania, która w latach dwudziestych przeżywała swój rozkwit na zachodzie Europy i w Stanach Zjednoczonych:

Przypominam sobie te idee, z którymi nie mogłem się zgodzić, z tak zwanym nurtem swobodnego wychowania. Na podstawie swego doświadczenia widziałem, że swobodne dziecko nie istnieje. Istnieje tylko dziecko odzwierciedlające różnorodne wpływy środowiska. Dlatego we wszystkie przejawy [życia] dziecka należy wnieść znaczne socjalne poprawki. Te poprawki należało, w moim mniemaniu, wnieść do teorii Johna Deweya. Jeśli nie ma nigdzie dziecka „samego w sobie”, jeśli trudno zorientować się, gdzie kończy się dziecko, a zaczyna się środowisko, to bez rozwiązania tych kwestii nie można skutecznie wychowywać dzieci¹².

Opracowując założenia szkoły pracy, która miała stanowić centralną kwestię w systemie instytucji oświatowo-wychowawczych stacji eksperymentalnych, Szacki stwierdził, że „szkoła pracy jest w istocie dobrze zorganizowanym życiem dziecka. Jeśli moglibyśmy to uczynić, jeśli mo-

¹¹ *Op. cit.*, s. 61, 62.

¹² *Op. cit.*, s. 62.

glibyśmy oddziaływać na dziecko wszechstronnie i ze strony społecznej, i ze strony jego pracy, ze strony intelektualnej i emocjonalnej, to mielibyśmy wzorzec organizacji szkoły pracy”¹³.

Jego szkoła pracy miała spełnić dwa zadania: z jednej strony jej zadaniem było wszechstronne rozwinięcie dziecka przez jego udział w życiu i pracy środowiska, z drugiej zaś szkoła tego typu jednocześnie winna przekształcać środowisko, podnosić je na wyższy poziom kulturalny.

Widać, że ideę szkoły pracy pojmował Szacki bardzo głęboko i w sposób bardzo nowoczesny. Stąd też jego wielkie dzieło, jakim były stworzone przezeń stacje doświadczalne, zasadniczo wpływało na próby innych pedagogów radzieckich ówczesnego okresu.

W 1919 roku w rejonie, gdzie w okresie przedrewolucyjnym mieściła się kolonia „Bodraja Żyzń”, Szacki organizuje Pierwszą Stację Doświadczalną. Kolonia przekształcona w szkołę-kolonie stanowiła ośrodek naukowo-badawczy Stacji. Stacja Doświadczalna miała na celu prowadzenie szeroko zakrojonego eksperymentu w dziedzinie pracy oświatowo-kulturalnej w rejonach: ugołsko-zawodskim, kałużskim, małojarsławskim i worowskim. Oddział Stacji był zorganizowany także w Moskwie. Lata 1919—1922 stanowią okres krystalizowania się koncepcji pracy Stacji Doświadczalnej, jej miejsca i funkcji w systemie oświaty ludowej. W tym okresie studia Szackiego nad marksizmem wywarły wyraźny wpływ na jego poglądy pedagogiczne, a przede wszystkim na jego dawne stanowisko w kwestii apolityczności szkoły i wychowania. Zrozumiał, że fałszywy jest pogląd o apolitycznym charakterze wychowania, że idea powiązania pracy wychowawczej wśród młodzieży z życiem i działalnością w środowisku oznacza także włączenie młodzieży w nurt nowego życia politycznego.

Pierwsza Stacja Doświadczalna podjęła szeroki zakres prac oświatowo-wychowawczych. Obejmowała ona w początkach swego istnienia 1 szkołę II stopnia, 12 szkół I stopnia, 6 przedszkoli, 3 domy ludowe, 3 internaty i 1 fermę rolną oraz szkołę-kolonie „Bodraja Żyzń”. Następnie włączyła w krąg swego bezpośredniego oddziaływania 3 szkoły II stopnia oraz kursokonferencje dla nauczycieli¹⁴. Ponadto Stacja podjęła się upowszechniania obowiązku szkolnego w rejonie kałużskim, w którym zorganizowane zostało także Biuro Badań Rejonu, obejmujące sekcję botaniczną, zoologiczną, ogrodniczą i ekonomiczną. Badania prowadzone przez Biuro miały na celu zebranie przy pomocy szkół materiału krajoznawczego, który byłby wykorzystywany na lekcjach.

¹³ *Op. cit.*

¹⁴ Dane zaczerpnięto z książki: F. F. Korolew, T. A. Korniejczuk, Z. I. Rawkin, *Oczerki po istorii sowietskoj szkoły i pedagogiki 1921—1931*, Moskwa 1961, s. 473.

Moskiewski Oddział Stacji posiadał Centralny Ogród Zabaw i Pierwszą Doświadczalno-Pokazową Szkołę Pracy oraz gabinet pedagogiczny, którego celem było upowszechnianie doświadczeń wychowawczych.

Dzięki tak szeroko zakrojonym eksperymentom Szacki mógł nie tylko weryfikować swe początkowe założenia szkoły pracy jako szkoły środowiskowej, lecz również modyfikować je po to, by poddawać ponownej weryfikacji. W rezultacie wieloletnich doświadczeń dopracował się interesującej koncepcji szkoły pracy.

Artykuły i rozprawy, które pisał w okresie porewolucyjnym, w dużej mierze opierają się na doświadczeniach zebranych w Pierwszej Stacji Doświadczalnej.

Szkoła pracy — zdaniem Szackiego — stanowi centrum pracy kulturalno-oświatowej i wychowawczej w swym środowisku, czerpiąc z niego fakty i zjawiska, które wykorzystuje nauczyciel w pracy wychowawczej, zbliża dzieci do problemów, którymi żyje otoczenie. Stosunek szkoły do środowiska i jego problemów nie może jednak nosić charakteru wyłącznie badawczego. Zadaniem jej jest oddziaływanie na otoczenie. Szkoła powinna przekształcać środowisko za pomocą różnorodnych form i metod działalności kulturalno-oświatowej.

Pozwala ona prawidłowo organizować życie i pracę dziecka, zapewnia mu pełny rozwój intelektualny, społeczny i emocjonalny. Stwarza warunki do tego, by dziecko mogło wykonywać pracę pożyteczną dla społeczeństwa, która jednocześnie kształci je i wychowuje. Szkoła pracy — według Szackiego — to szkoła „wszechstronnie obsługująca dziecko”¹⁵.

W rozprawach *Szkoła i kształtowanie życia*¹⁶ oraz *Badanie i udział w życiu*¹⁷ Szacki rozwija ideę możliwie wielostronnego związku kształcenia i wychowania dziecka z życiem środowiska. Znajduje się w nich nie tylko teoretyczna analiza problemu powiązania szkoły z życiem, lecz także wyniki eksperymentów prowadzonych przez Pierwszą Stację Doświadczalną.

Udział szkoły w budowaniu „nowego życia” i uczestniczeniu w nim należy — zdaniem Szackiego — rozpatrywać w trzech, jak to sam określa — „płaszczyznach”.

Po pierwsze, szkoła uczestniczy w życiu społecznym przez to, że zapewnia udział młodzieży w świętach państwowych, manifestacjach, uroczystościach związanych z ważnymi dla społeczeństwa rocznicami, a tak-

¹⁵ S. T. Szacki, *Szkoła i stroitielstwo żyzni*, [w:] *Izbrannyje pädagogiczeskije soczinienija*.

¹⁶ *Op. cit.*

¹⁷ S. T. Szacki, *Izuczenije żyzni i ucztastie w niej*, [w:] *Pädagogiczeskije soczinienija*, t. I.

że poprzez organizowanie spotkań wychowanków z działaczami społecznymi.

Po drugie, szkoła stara się zainteresować młodzież obserwowaniem i badaniem zjawisk społecznych, uczy ją oceniać te zjawiska, by umiała wyszukać zadania dla własnej pracy w środowisku społecznym.

Po trzecie, szkoła organizuje pracę dzieci i młodzieży dla środowiska. Szacki zwraca uwagę na to, by praca ta miała nie tylko charakter użyteczny dla środowiska, lecz aby była także dostosowana do możliwości fizycznych i umysłowych dzieci¹⁸.

Realizacja zasadniczego celu pracy szkolnej, zapewnienie pełnego udziału młodzieży w życiu środowiska jest, według Szackiego, problemem bardzo złożonym. Szkoła powinna nie tylko przekazać młodzieży wiadomości i ukształtować nawyki potrzebne w życiu codziennym, a zwłaszcza w życiu rodzinnym, oraz przygotować do współpracy z innymi, lecz także kształtować u niej dążenie do przekształcania życia zgodnie z ideałami, które przyniosła ze sobą Rewolucja Październikowa.

Nie można zrealizować nowych zadań stojących przed szkołą w dziedzinie wychowania młodzieży i dokonać przemian w środowisku społecznym bez ścisłej współpracy z organizacjami i instytucjami „organizującymi życie społeczne” w danym środowisku oraz bez ścisłego powiązania pracy wychowawczej szkoły z wychowaniem dziecka w rodzinie. Szkoła jednak, w myśl poglądów Szackiego, nie jest czymś nadrzędnym w stosunku do tych organizacji, lecz jedynie pomaga władzom partyjnym i państwowym. Winna ona zatem pracować nad przekształcaniem życia w ścisłej z nimi łączności.

Te idee pedagogiczne realizowane były przez ośrodki doświadczalne Stacji na terenie miejskim i wiejskim. Szczególnie dużo materiału z terenu miejskiego zebrano w toku pracy pedagogicznej prowadzonej w Moskwie w dzielnicy Marina-Roszcza. Z badań w zakresie powiązania szkoły ze środowiskiem wiejskim, prowadzonych w wielu guberniach, ciekawszą i dającą najwięcej materiału była praca szkoły-kolonii „Bodraja Żyżń”. Realizację tych założeń mogą w pewnym stopniu zilustrować praktyczne rozwiązania ważniejszych kwestii.

Swą funkcję wychowawczą, według Szackiego, szkoła dobrze spełnia wówczas, gdy nauczyciele pomagają rodzicom w wychowaniu dzieci. Grono pedagogiczne szkoły powinno badać warunki bytowe rodziny i prowadzić szczegółowe charakterystyki dzieci, dopiero wtedy bowiem mogą udzielać rodzicom rad i wskazówek o postępowaniu z dziećmi.

Chcąc pomóc rodzinie w wychowaniu dzieci Szacki wprowadził w szkołach, którymi kierowała Pierwsza Stacja Doświadczalna, regula-

¹⁸ *Op. cit.*

min życia dzieci w domu. Nie ograniczał się przy tym tylko do podania dzieciom zasad zachowania się i omówienia z nimi obowiązków, które powinny spełniać w domu, lecz przeprowadzał także systematyczną kontrolę ich wykonywania. W tym celu zostały stworzone specjalne komisje dziecięce, które odwiedzały dzieci w domach i sprawdzały zachowanie się i pracę swych kolegów.

Pracę dzieci, a zwłaszcza ich działalność społecznie użyteczną, i to nie tylko w miastach, lecz także na wsi, Szacki starał się ująć w określone formy organizacyjne. Dostrzegał potrzebę tworzenia samorządnych organizacji dziecięcych, które pracą tą mogłyby kierować. Rola i wartość wychowawcza organizacji dziecięcych polega na tym, że nadają one ruchowi dziecięcemu w zakresie pracy dla środowiska zorganizowane formy, zachowując ciągłość tej pracy. W tym celu np. kolonia „Bodraja Żyżń” skupiła wokół siebie dziecięce stowarzyszenia hodowców kwiatów, kółka zdobnictwa mieszkań, stowarzyszenia młodych ogrodników itp.

Więź szkoły ze środowiskiem polegała nie tylko na obserwowaniu i analizowaniu przez uczniów życia, lecz także na współpracy i współdziałaniu z różnymi organizacjami społecznymi. W cytowanej już rozprawie *Szkola i kształtowanie życia* Szacki przytacza przykłady współpracy organów władzy radzieckiej i młodzieży. Trójki młodzieży wiejskiej np. pomagały miejscowym władzom w kontroli czystości w herbarniach i dopilnowywały, aby nie wprowadzano tam małych dzieci.

Szacki wysunął cały szereg zadań w zakresie współpracy między „towarzystwami blokowymi” (komitetami blokowymi) i szkołą. Młodzież szkolna brała udział w zagospodarowywaniu terenu wokół domów mieszkalnych, w budowaniu ogrodów i placów zabaw, organizowaniu zajęć sportowych. Pomagała też w bibliotekach blokowych i dzielnicowych, a także współdziałała w przygotowywaniu obchodów świąt rewolucyjnych.

Sprawa włączania młodzieży szkolnej zarówno do pracy kulturalno-oświatowej, jak i do pracy wytwórczej była, według Szackiego, jedną z najważniejszych dróg uspołeczniania dziecka. W szkołach, które nadzorowała Stacja Doświadczalna, a zwłaszcza w szkołach wiejskich, problem ten rozwiązał Szacki podobnie, jak to się czyni obecnie. Starał się przy tym, aby inicjatywa w zakresie podejmowanych prac wyływała od dzieci. W rozprawie *Wiejskie dzieci i praca z nimi*¹⁹ Szacki daje szereg przykładów pracy dzieci o charakterze wytwórczym. Uczniowie wykonywali różne prace rolnicze, pomagali w strzeżeniu sadów, wykonywali urządzenia potrzebne dla użytku całej wsi.

¹⁹ S. T. Szacki, *Dieriewienskije dieti i rabota s nimi*, [w:] *Izbrannyje pedagogiczeskije soczinienija*.

Dzieci dzięki pracy społecznej wykonywanej dla potrzeb środowiska lepiej poznawały życie toczące się wokół szkoły, uczyły się dostrzegać społeczne znaczenie podejmowanych przez siebie zadań.

Szacki przytacza w cytowanej rozprawie wypracowanie uczniów ilustrujące wpływ pracy społecznej na poznanie przez nich potrzeb środowiska. Jeden z uczniów pisał: „Chciałbym ulepszyć moją wieś. Zasypać rowy i tam, gdzie przed domami jest grzędawisko, nasypać ziemi. Tam, gdzie były rowy, w następnym roku będzie rosła trawa i będzie równe miejsce. Nasza wieś jest brudna. Na froncie stoją stodoły, chlewy, obory i stopy drzewa. A lepiej zrobić tak: te stodoły i wszystko to, co zbudowano przy ulicach, rozwalić, posadzić wokół domów drzewa, zrobić kwietniki i wtedy nasza wieś będzie jak miasto”²⁰.

O kształcącej i wychowawczej roli pracy dziecięcej decyduje nie tylko społeczny cel pracy, nie tylko nasycenie jej czynnościami intelektualnymi, lecz także jej różnorodność, dzięki której dziecko może poznać różne rodzaje pracy ludzkiej i wzbogacić swą wiedzę o świecie.

W szkole-kolonii „Bodraja Żyzń”, jak stwierdzają byli wychowankowie, dzieci miały możliwość poznać nie tylko pracę w gospodarstwie domowym, czy też pracę w rolnictwie, lecz również różne urządzenia techniczne²¹.

Wyposażenie uczniów w wiedzę o środowisku, zdaniem Szackiego, jest trudnym problemem pedagogicznym, któremu należy poświęcić wiele uwagi. Uczeń może tylko wtedy uczestniczyć w życiu, jeśli szkoła potrafi we właściwy sposób powiązać nauczanie z problemami społecznymi i gospodarczymi otoczenia. Do realizacji tego celu prowadzi właściwa „atmosfera pracy”. Wpływa na nią działalność dzieci zgodna z ich zainteresowaniami oraz samodzielną pracą, a także odpowiednio dobrane pomoce naukowe, umożliwiające poznanie danego środowiska społecznego.

Pierwsza Stacja Doświadczalna opracowała pod kierunkiem Szackiego wzorcowy zestaw pomocy naukowych, które ułatwiały nauczycielom zaznajomienie uczniów ze środowiskiem otaczającym szkołę. Zestaw taki powinien — zdaniem Szackiego — zawierać:

1. mapę okręgu z zaznaczeniem szkół, bibliotek, spółdzielni i zakładów przemysłowych;
2. zestaw wiadomości o różnych stronach życia gospodarczego okręgu;
3. dane o każdej wiosce;

²⁰ S. T. Szacki, *Szkoła i stroitielstwo żyzni*, [w:] *Izbrannyje piedagogičeskie soczinenija*, s. 292.

²¹ L. N. Skatkin, W. N. Szacka [red.], *O Szackom. Statii i wospominanija*, Moskwa 1961, s. 133.

4. dane o problemach interesujących szkołę i związanych z podejmowanymi przez nią pracami, a mianowicie o:

- a) systemie uprawy: trójpolowym i czteropolowym,
- b) uprawie ziemniaków i innych roślin okopowych,
- c) mleczarstwie i racjonalnej hodowli bydła,
- d) hodowli drobiu,
- e) hodowli owiec,
- f) sadownictwie, uprawach kwiatów,
- g) pracy mężczyzn i kobiet²².

Tego rodzaju pomoce naukowe ułatwiają kształtowanie u uczniów nie tylko zainteresowania problemami społecznymi, lecz także poglądu na życie środowiska, a w konsekwencji pomagają w dążeniu do jego ulepszenia.

Mając na uwadze wszechstronny rozwój dziecka, Szacki starał się o to, by przede wszystkim kształtować intelekt dzieci, ich zdolności do samodzielnego i twórczego działania. Dlatego niezmiernie ważną sprawą dla Szackiego było unowocześnienie procesu dydaktycznego w szkole pracy. Szkoła-kolonia „Bodraja Żyzń”, przekształcona w taką właśnie szkołę, stała się terenem, z którego czerpał Szacki bogate doświadczenia w zakresie przebudowy procesu nauczania. Wielokrotnie stwierdzał, że „nie wystarczy, by nauczyciel w szkole pracy stosował nowe pomoce naukowe, by wnikał głębiej w zainteresowania i warunki pracy ucznia. Trzeba, aby interesował się i dyskutował z uczniami nad ich poglądami na różne kwestie”.

Szkoła pracy w odróżnieniu od innych szkół — zdaniem Szackiego — stanowi szkołę aktywności samych uczniów. Doświadczenia szkoły-kolonii „Bodraja Żyzń” wykazały, że poczynając już od wczesnych lat nauczania można rozwijać samodzielność uczniów na lekcjach. Pozwala to rozbudzić zainteresowanie uczniów danym przedmiotem i skutecznie usunąć „śpiączkę” panującą wśród dzieci na lekcjach. Mówiąc o samodzielnej pracy uczniów Szacki zwracał uwagę na to, że nie zawsze potrafią oni samodzielnie „uchwycić” całość operacji, z których składa się proces wykonywania jakiegoś zadania. Postuluje więc rozkładanie zadań, które uczeń ma wykonać, na takie części, żeby każda operacja poprzednia ułatwiała rozwikłanie następnej. Tak opracowane zadania stają się bodźcem w rozwoju intelektu dziecka²³.

Tak oto wspominają uczniowie lekcje w szkołach Szackiego:

Dobrze zapamiętałem zajęcia w gabinecie fizyki z T. T. Szackim [bratem Stanisława Teofilewicz] — wspomina jeden z absolwentów szkoły-kolonii

²² S. T. Szacki, *Izbrannyje pedagogiczeskije proizwiedienija*, s. 385—386.

²³ S. T. Szacki, *O tom, kak my uczyli i kak sledujet uczyt'*, [w:] *Izbrannyje pedagogiczeskije proizwiedienija*.

J. Dmitriew. — Było tu wiele rozmaitych przyrządów, które przy przerabianiu jakiegoś rozdziału fizyki w większości sami budowaliśmy i samodzielnie przeprowadzaliśmy na nich doświadczenia²⁴.

Szacki doszedł do wniosku, że właściwe rozłożenie wysiłku ucznia oraz idąca za tym odpowiednia organizacja procesu nauczania może usunąć niepowodzenia uczniów i znacznie bardziej skutecznie niż szkoła tradycyjna rozwijać siły umysłowe dzieci i młodzieży.

W szkołach Pierwszej Stacji Doświadczalnej ciekawie rozwiązany został problem kształcenia politechnicznego. Wprowadzając różnorodność prac dziecięcych, Szacki dbał o to, aby dzieci umiały w nich stosować wiadomości zdobywane na lekcjach przedmiotów matematyczno-przyrodniczych, a jednocześnie, aby wyposażone były w potrzebne wiadomości i umiejętności z dziedziny techniki, agrobiologii, elektrotechniki itp. W szkołach były zorganizowane „kąciki pracy”, pracownie techniczne, gospodarstwa przyszkolne. Organizowano wycieczki do fabryk, elektrowni, zarówno w ciągu roku szkolnego, jak i w czasie letnich obozów wędrownych.

Wiążąc kształcenie politechniczne z pracami społecznie użytecznymi, Szacki osiągał to, że dzieci zdobywały wiedzę nie dla niej samej, lecz dla pożytecznego społecznie działania w życiu. L. Skatkin, współpracownik Szackiego, tak pisze o rezultatach tej pracy pedagogicznej: „Chłopi mówili: wy chcecie nie tylko uczyć czytać i pisać, lecz również uczyć żyć. To słuszne! W końcu chociaż nasze dzieci będą żyć inaczej”²⁵.

Obok pracy szkolnej S. Szacki zajmował się również pracą pozaszkolną w rejonie Pierwszej Stacji Doświadczalnej. Jego doświadczenia z tej dziedziny opublikowane zostały w artykule *Żywa praca*²⁶. Szacki zwracał uwagę na konieczność szeroko zakrojonej pracy wychowawczej z dziećmi, które w tak ważnym dla narodu radzieckiego okresie nie mogą być pozostawione same sobie.

Należy dać ujście dziecięcemu zainteresowaniu i twórczości — pisał we wspomnianym artykule — należy stworzyć dziecku i młodzieży warunki i możliwości organizowania klubów, kółek zainteresowań, zapewnić im radość życia, zdrowia, zbliżyć je do kultury i sztuki. Jednocześnie zaś wyrabiać u nich poczucie ideowości i odpowiedzialności za losy socjalizmu²⁷.

Chociaż niejednokrotnie zajęcia pozaszkolne organizowane były nie przez szkołę, lecz inne placówki oświatowo-wychowawcze, a nawet sa-

²⁴ Szkoła im. S. T. Szackiego, „Sbornik”, Moskwa 1940, s. 15.

²⁵ L. N. Skatkin, S. T. Szackij i jego obszczestwiennno-pedagogiczeskaja diejatielnost' i pedagogiczeskije wzgliady, [w:] S. T. Szacki, *Pedagogiczeskije socziniennija*, t. I, s. 29.

²⁶ S. T. Szacki, *Żywaja rabota*, [w:] *Izbrannyje pedagogiczeskije socziniennija*.

²⁷ *Op. cit.*, s. 311.

morządne organizacje samej młodzieży („stowarzyszenia” i kółka prac pozaszkolnych), to jednak szkoła według koncepcji Szackiego stanowiła ośrodek nadający kierunek wychowawczy tej pracy. Idea ta, która powstała w okresie przedrewolucyjnym, uzyskała szerokie możliwości realizacji dopiero po Rewolucji Październikowej. W dziedzinie pracy nad wychowaniem dzieci szkoła zyskała bowiem pomocników w rozwijających się licznie wówczas organizacjach społecznych, a także uzyskała poparcie i pomoc władz terenowych.

Praca w kółkach i „stowarzyszeniach” dziecięcych dzięki temu, że szkoła ukierunkowywała te poczynania, unaoczniała dorosłym społeczną konieczność zajęcia się wychowaniem dzieci.

Dzięki istnieniu „towarzystw blokowych”²⁸ szkoła przedłużała jak gdyby ramię swej działalności wychowawczej na czas, kiedy dzieci znajdowały się poza szkołą. W ten sposób urzeczywistniała się w praktyce myśl Szackiego o społecznej i pedagogicznej potrzebie skoordynowania całej działalności wychowawczej wśród młodzieży i uczynienia w ten sposób ze szkoły ośrodka pracy wychowawczej. Pozwala to, zdaniem Szackiego, „owładnąć silniejszymi niż dotychczas środkami wychowania”.

Duże zasługi położył Szacki w dziedzinie wychowania estetycznego młodego pokolenia. Dostrzegał on wzajemne powiązanie wychowania estetycznego i moralnego. Wychowania estetycznego nie sprowadzał jedynie do zaznajamiania młodzieży ze sztuką, lecz wysuwał potrzebę rozwijania wśród młodzieży różnorodnej twórczości artystycznej. Sztuka — jego zdaniem — jest ogromną siłą i nie jest rzeczą obojętną, w jakim kierunku wychowawczym jest ona wykorzystywana. Powinna ona młodzież prowadzić naprzód i przyczyniać się do tworzenia nowego życia.

Wspólnie ze swą żoną, W. Szacką, przeprowadzał badania w Pierwszej Stacji Doświadczalnej nad kształtowaniem u młodzieży wiedzy, zamiłowań i uzdolnień artystycznych. W szkołach objętych nadzorem tej Stacji uczniów nie tylko zaznajamiano ze sztuką klasyczną, lecz także organizowano lekcje śpiewu i muzyki, kółka dramatyczne i plastyczne. Wielką uwagę zwracano na twórczość artystyczną samych uczniów.

Jako przyrodnik Szacki kładł duży nacisk na wychowanie estetyczne poprzez kontakt dzieci i młodzieży z przyrodą, z pięknem krajobrazu. Stąd też wycieczki i obozy letnie organizowane przez Pierwszą Stację Doświadczalną służyć miały nie tylko zaznajamianiu wychowanków z życiem i działalnością społeczeństwa, lecz również z pięknem przyrody ojczyznanego kraju. Po wycieczce kolonistów do Gruzji i Osetii w 1919 roku tak pisał do nich:

²⁸ Komitetów blokowych.

Widzieliście, jak wiele jest możliwości u ludzi żyć po ludzku — i słońce, i bystre wody, bujna roślinność, przeczyste powietrze, klucze ptactwa... W przeciągu kilku lat i wy wejdzicie w szerokie życie, w wielką armię młodości, której przypadnie wielkie zwycięstwo nad starym porządkiem w życiu, nad przyrodą, nad klimatem i wiatrem, nad wodą i nad techniką²⁹.

Piękno przyrody — zdaniem Szackiego — winno służyć rozwijaniu wrażliwości uczuciowej oraz wywoływać u wychowanków chęć panowania nad jej siłami. Te uczucia i dążenia służyć miały ludziom, budowaniu dla nich lepszego i pięknego życia.

Duże znaczenie w zakresie rozwoju uczuć i pojęć estetycznych przypisywał Szacki kulturze pracy. Praca, według niego, może w dużym stopniu pomagać w rozwijaniu wrażliwości estetycznej, jeśli dziecko nauczy się dostrzegać piękno nie tylko w wytworze pracy, lecz także w samym wysiłku oraz w organizacji pracy.

Realizacja koncepcji Szackiego zarówno w praktyce pedagogicznej szkół, jak i w szkołach kierowanych przez Stację Doświadczalną pokazuje jej rolę i znaczenie w wychowaniu człowieka socjalistycznego. Świadectwem tego są nie tylko wnioski opracowane przez Szackiego, lecz także wspomnienia byłych wychowanków szkoły-kolonii „Bodraja Żyzń” oraz ich ocena pracy wychowawczej w szkołach Pierwszej Stacji Doświadczalnej³⁰. Doświadczenia szkoły-kolonii „Bodraja Żyzń” są szczególnie cenne, gdyż w niej Szacki realizował cały swój system pracy dydaktyczno-wychowawczej, a nie tylko jego fragmenty, jak to miało miejsce w innych szkołach i placówkach wychowawczych, objętych nadzorem przez Stację Doświadczalną.

Byli wychowankowie tej szkoły-kolonii po wielu latach zarówno własnych doświadczeń życiowych, jak i obserwacji innych poczyznań pedagogicznych stwierdzają, że system wychowania wprowadzony przez Szackiego umożliwiał wszechstronny rozwój osobowości dzieci, kształtował ich intelekt, cechy moralne, rozbudzał i rozwijał zainteresowanie problematyką społeczną oraz kształcił pojęcia i uczucia estetyczne. Twierdzą, że dzięki takiej pracy wychowawczej mogli stać się ludźmi rozumiejącymi swą rolę w przebudowie społeczeństwa³¹.

Dalszą swą działalność poświęcił Szacki kształceniu i doskonaleniu nauczycieli oraz opracowywaniu programów szkolnych. Pracę badawczą

²⁹ Za M. P. Małyszewem i D. S. Bierszadską, [w:] S. T. Szacki, *Izbrannyje pedagogičeskieje sočinienija*, s. 23.

³⁰ Por. N. P. Kuzin, *K piatidiesiatilietii sriedniej szkoły im. S. T. Szackogo*, „Sowietskaja Pedagogika” 1962, nr 11.

³¹ Por. N. S. Wojtko, P. E. Glebow, L. N. Skatkin, *Szkoła-kolonija „Bodraja Żyzń” dała nam wsiestoronnoje razwitiije*, [w:] L. N. Skatkin, W. N. Szacka, *O Szackom...*

prowadził w kierowanym przez siebie Centralnym Laboratorium Pedagogicznym Ludowego Komisariatu Oświaty.

W tej działalności szeroko korzystał z nagromadzonego uprzednio materiału w Pierwszej Stacji Doświadczalnej. Okres ten charakteryzuje również większe zainteresowanie problemami dydaktycznymi. W tym okresie pisze szereg artykułów poświęconych tej problematyce. Oto ważniejsze z nich: *O tym jak uczymy*³², *Podwyższenie jakości lekcji*³³, *O ilości i jakości w pracy szkoły*³⁴, *Metodyka i jakość w pracy szkoły*³⁵. Jednakże treść tych artykułów była oparta nie tylko na uprzednich doświadczeniach, zebranych w Pierwszej Stacji, lecz również na badaniu doświadczeń przodujących nauczycieli. Wspomniany artykuł *O ilości i jakości w pracy szkoły* został całkowicie oparty na tych badaniach. Ten artykuł zawiera dojrzałe „credo” dydaktyczne Szackiego. Występuje on przeciwko mechanicznemu pojmowaniu ilości wiadomości i umiejętności, którą uczeń powinien sobie przyswoić. Ten encyklopedyczny charakter wiedzy ucznia jest niepotrzebny ani uczniom, ani społeczeństwu. Młodzież powinna „umieć pojąć istotę, wyprowadzać wnioski rozwiązujące jakiś problem, zastosować wiedzę w życiu. Należy kształtować u naszych uczniów takie rodzaje rozumienia, które pełnowłaśnie moglibyśmy nazwać życiowym rozumieniem”³⁶.

Szacki kładł nacisk na to, by nauczyciele opanowywali metody nowoczesnego prowadzenia zajęć tak, by uczniowie samodzielnie pracowali na lekcjach, wykonywali swe zadania z zainteresowaniem. Wskazując zaś na potrzebę rozwijania u uczniów zrozumienia życiowej przydatności wiedzy i rozumienia istoty spraw służyło kształtowaniu szerokich horyzontów myślowych u młodego pokolenia.

Szacki zwracając większą uwagę na rezultaty nauczania, na metody i organizację pracy nauczyciela, a zwłaszcza na jakość wiedzy absolwenta szkoły, pragnął przeciwstawić się tym tendencjom, które efektywność pracy szkoły widziały jedynie w kształtowaniu określonych cech moralnych uczniów lub też w sposób nieprawidłowy ujmowały wpływ czynników pedagogicznych na rozwój osobowości dziecka.

Harmonijny rozwój osobowości dziecka w warunkach szkolnych może być osiągniany wówczas, gdy ukształtujemy intelekt, wolę, charak-

³² S. T. Szacki, *O tom kak my uczym*, [w:] *Izbrannyje pedagogiczeskije sozczinienija*.

³³ S. T. Szacki, *Powyszenije kaczestwa uroka*, [w:] *Izbrannyje pedagogiczeskije sozczinienija*.

³⁴ S. T. Szacki, *O koliczestwie i kaczestwie w szkolnoj rabotie*, [w:] *Izbrannyje pedagogiczeskije sozczinienija*.

³⁵ S. T. Szacki, *Mietodika i kaczestwo raboty szkoły*, [w:] *Izbrannyje pedagogiczeskije sozczinienija*.

³⁶ S. T. Szacki, *O koliczestwie i kaczestwie w szkolnoj rabotie*, s. 359.

ter, emocje oraz przygotowujemy naszego wychowanka na człowieka przydatnego w życiu społecznym. Bez dobrej jakości wiedzy ucznia celu tego — w myśl wywodów Szackiego — osiągnąć nie można.

Tę ideę rozpowszechniał biorąc udział w pracach nad kształceniem i doskonaleniem nauczycieli. W artykule *Kolejne problemy wykształcenia pedagogicznego* Szacki zwracał uwagę na to, że kształcenie nauczycieli nie może przebiegać tak jak zdobywanie wiadomości i umiejętności w innych szkołach. Jego zdaniem, ze specyfiki zawodu nauczycielskiego wynika to, że winien on gromadzić doświadczenie pedagogiczne również z pracy dydaktycznej i wychowawczej prowadzonej w samej uczelni. Student powinien wspólnie z prowadzącymi zajęcia analizować i oceniać jego pracę metodyczną oraz własną pracę samokształceniową³⁷.

Szacki łączył pracę w Centralnym Laboratorium Pedagogicznym ze stanowiskiem dyrektora Moskiewskiego Konserwatorium. Stanowisko to pozwalało wrócić Szackiemu do bezpośredniej pracy wychowawczej z dziećmi i młodzieżą. Organizował dla nich kółka muzyczne. Tę pracę wykorzystywał dla pogłębienia swoich studiów w zakresie wychowania estetycznego. Jednak i w tym czasie nie zrywał kontaktu z eksperymentami prowadzonymi pod jego kierunkiem przez Pierwszą Stację Doświadczalną, a zwłaszcza z najważniejszą jej placówką — szkołą-kolonią „Bodraja Żyżń”, którą od roku 1919 kierowała żona Szackiego, również wybitny pedagog, Walentyna Nikołajewna Szacka.

Działalność badawczą i eksperymentalną ukończył Szacki w roku 1932, w dwa lata później zmarł.

W pamięci swych współpracowników pozostał wzorem niestrudzonego badacza, człowieka o szerokich horyzontach myślowych.

Do dnia dzisiejszego jego współpracownicy (M. N. Skatkin, P. A. Zawitajew) propagują stosowane przez Szackiego metody badań, m. in. szeroki eksperyment naturalny, czy też badanie doświadczeń wybitnych nauczycieli.

ZAKOŃCZENIE

Radziecka pedagogika obecnie na nowo odkrywa dorobek Szackiego. W roku 1962, a więc dopiero po 28 latach od śmierci tego wybitnego pedagoga, rozpoczęto wydawać pełny zbiór jego dzieł³⁸. Rzuca one światło na jego dorobek. Nie mogły tej roli spełnić wydane w roku 1958 wybrane prace pedagogiczne³⁹.

³⁷ S. T. Szacki, *Oczerednyje woprosy pedagogiczeskogo obrazowanija*, [w:] *Izbrannyje pedagogiczeskije soczinienija*, s. 389, 390.

³⁸ S. T. Szacki, *Izbrannyje pedagogiczeskije soczinienija*.

³⁹ S. T. Szacki, *Pedagogiczeskije soczinienija*, t. I—II.

W niniejszej rozprawie przedstawione zostały dość pobieżnie tylko jego poglądy oraz metody, którymi posługiwał się, by zbadać rzeczywistość ich wartość i przydatność dla socjalistycznej praktyki w dziedzinie oświaty i wychowania.

Oceniając zasługi Szackiego, należy wziąć pod uwagę nie tylko różnorodność jego zainteresowań pedagogicznych, lecz również pasję badawczą. Nowoczesny sposób rozwiązywania problemów pedagogicznych polegał nie tylko na charakterze opracowanych przezeń koncepcji, lecz również na metodach ich weryfikacji. Dla weryfikacji założeń zorganizował szeroki eksperyment, obejmujący wiele placówek oświatowo-wychowawczych, w których stosował obserwację uczestniczącą, badanie wyników nauczania, ankiety oraz analizę swobodnych wypowiedzi uczniów. Dodając do tych metod wspomnianą uprzednio analizę pracy wybitnych nauczycieli można twierdzić, że Szacki założył podwaliny pod nowoczesną metodologię badań pedagogicznych w pedagogice radzieckiej.

Siłą, która stymulowała jego pracę eksperymentalną, weryfikowanie swoich poprzednich poglądów i opracowywanie coraz lepszych, bardziej ścisłych koncepcji związanych z życiem, zaspokajających określone potrzeby oświatowo-wychowawcze, była pasja działacza społecznego, który wyrósł w trudnych warunkach przemian rewolucyjnych.

Rozpatrując jego poglądy pedagogiczne łatwo dostrzec można w nich nutę romantyzmu, wynikającą z wizji nowego społeczeństwa, w którym „życie ludzi będzie piękne”, a ich wysiłek będzie służyć, by życie to coraz bardziej ulepszać, podnosić na coraz wyższy poziom kulturalny.

Widząc ten ideał Szacki jednak nie dał się unieść bezpłodnym marzeniom. Mało tego, był od swych lat młodzieńczych zdecydowanym przeciwnikiem takiej postawy życiowej. Przed tą postawą ochroniło go wszechstronne, bo zarówno humanistyczne, jak i przyrodnicze wykształcenie. Jako wnikliwy obserwator stosunkowo wcześniej stwierdził, że chcąc kształtować życie w pożądanym kierunku, należy przede wszystkim badać je, by wyciągnąć słuszne wskazania dla praktycznej działalności. Taką też postawę pragnął rozwijać u swych wychowanków.

W jednej ze swych rozpraw pisał:

„Każde społeczne zadanie, każda organizacja o szerokim lub wąskim zasięgu powinny dać odpowiedź na pytanie, jakie są najistotniejsze problemy życia. Ta praca, która nas interesuje — praca pedagogiczna — jest podporządkowana prawu, że powinna odpowiadać na potrzeby i zadania współczesnego życia. Szkoła pracy, która jest nam potrzebna — to szkoła, która organizuje badanie życia i w nim uczestniczy”⁴⁰.

⁴⁰ S. T. Szacki, *Izuczenije żyzni i ucstastije w niej*, [w:] *Piedagogiczeskije soczinieniija*, t. II, Moskwa 1964, s. 293.

Kształtując własną, oryginalną koncepcję szkoły pracy w warunkach socjalizmu, Szacki ujmował ją bardzo szeroko. Widział ją nie tylko jako instytucję wielostronnie powiązaną ze środowiskiem i jego potrzebami, nie tylko jako szkołę organizującą i kierującą pedagogicznie różnorodnymi pracami dzieci i młodzieży w celu zaspokojenia potrzeb środowiska, lecz jako szkołę wszechstronnie rozwijającą osobowość i potrzeby wychowanków.

Na tle swych doświadczeń wysunął on najistotniejszy chyba wniosek ogólny o pracy szkoły: Szkoła wychowująca młodzież zgodnie z potrzebami środowiska oraz zgodnie z szeroko rozumianymi potrzebami życia, a jednocześnie sięgająca swym zorganizowanym oddziaływaniem wychowawczym poza własne mury. Dlatego szkoła — zdaniem Szackiego — powinna być ośrodkiem inspirującym i koordynującym całość kształt działalności wychowawczej.

Nasuwa się pytanie, jaka jest różnica między koncepcjami szkoły pracy w ujęciu Szackiego i Błońskiego. Działali przecież w tym samym okresie i znali niewątpliwie swe koncepcje.

Wydaje się, że nie można tych różnic skwitować jednym określeniem, że Błoński tworzył szkołę pracy przystosowaną do warunków miejskich, a Szacki do warunków wiejskich. Istota różnicy koncepcji tkwi znacznie głębiej. Błoński mimo niewątpliwie ciekawych koncepcji szkoły, która wiązałyby naukę z pracą wytwórczą, nie ujmował tak wszechstronnie jak Szacki wychowania intelektualnego, moralnego i społecznego dzieci i młodzieży. Potrafił dostrzec błędy koncepcji Deweya i uniknął naśladowania tak popularnej wówczas koncepcji kształcenia. Natomiast Błoński mimo prób oderwania się od niej nie potrafił tego dokonać. Stąd też szkoła pracy Błońskiego nie doceniała systematyczności w zdobywaniu wiadomości uczniów, prowadziła nauczanie w kierunku uwikłania go w problemy pracy wytwórczej. Szacki natomiast, widząc potrzebę związania treści nauczania w szkole z problemami życia społecznego, kładł nacisk na właściwe wykorzystanie przedmiotów nauczania i wysokiej efektywności lekcji systematycznie prowadzonych w jego szkole pracy. Szkoła i otaczające ją życie — to owe czynniki wychowujące dzieci i młodzież. Wiązanie ich według Szackiego nie oznaczało zastępowania jednego drugim.

Problemy, które Szacki podjął i rozwijał w swych badaniach pedagogicznych, są żywe i aktualne do dnia dzisiejszego. Dlatego obecnie, po upływie przeszło 30 lat od czasu badań Szackiego i publikacji wyników, trzeba na nowo podjąć te problemy zarówno w pracach badawczych, jak i w praktycznej przebudowie wychowania, zwłaszcza że są one przydatne w realizacji zadań reformy szkoły w naszym kraju. O wartości dorobku Szackiego świadczy także to, że w ZSRR, po wielu

latach milczenia, coraz częściej pojawiają się publikacje wskazujące na dużą wartość idei pedagogicznych tego pedagoga oraz ich przydatność w kształtowaniu szkoły socjalistycznej.

N. Krupska, pod której kierunkiem pracował Szacki, porównując go z Błońskim mówiła, że każdy z nich po swojemu, lecz twórczo i samodzielnie, próbował realizować w praktyce ideę szkoły pracy.

Ocenić w pełni dorobek poczynań badawczych S. Szackiego i jego wpływ na radzieckie szkolnictwo jest niezmiernie trudno. Wieloraka działalność pedagogiczna, udział w burzliwym życiu w ówczesnych latach utrudniały mu dobrą, systematyzację zebranego materiału z przeprowadzonych badań pedagogicznych. Jego rozprawy cechuje gorączkowy styl walki o utrzymanie i rozszerzenie zdobyczy młodej władzy radzieckiej, która postawiła sobie za zadanie dźwignąć kraj z wiekowego zacofania. Burzliwe życie po zwycięstwie Rewolucji Październikowej bez reszty pochłonęło Szackiego. Zajmował się nie tylko weryfikacją swych koncepcji w Pierwszej Stacji Doświadczalnej, lecz zajmował się najrozmaitszymi problemami pedagogicznymi i społecznymi, które stawało ówczesne życie. Nie tylko bierze udział w komisjach programowych Ludowego Komisariatu Oświaty, nie tylko zajmuje się organizacją i programami kursów dla nauczycieli, opracowywaniem programów kształcenia i doskonalenia pedagogicznego, lecz również wychowaniem przedszkolnym, zwalczaniem chuligaństwa oraz problemami wychowania w rodzinie.

Dorobek ten trudno jest ocenić, gdyż wiele jego myśli pedagogicznych znalazło się w pracach, będących plodem zbiorowego wysiłku różnych zespołów. Nie wiadomo na przykład, w jakim zakresie idee Szackiego znalazły odbicie w kompleksowych programach GUS, czy też w ówczesnych programach kształcenia nauczycieli.

Analizując prace Szackiego, tak bardzo różnorodne i nasycone wieloma problemami, które nie zawsze rozwiązywał do końca, trzeba uwzględniać charakter czasów, w których żył i działał.

Burzliwość lat 1905—1932, nagromadzenie się wielu nowych i trudnych problemów kształcenia i wychowania młodzieży nie pozwalało mu na szczegółowe opracowanie tych zagadnień, którymi się zajmował. Jednak zasadniczy kierunek prac i główne idee realizował w swych poczynaniach pedagogicznych bardzo konsekwentnie.

СТЕФАН СЛОМКЕВИЧ

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ СТАНИСЛАВА ШАЦКОГО

Краткое изложение

Автор обсуждает педагогические концепции Станислава Шацкого (1878—1934), творца оригинальной советской теории о школе труда, принимающей во внимание прежде всего воспитательные задачи сельских школ. Начиная с 1905 года Шацкий проводил педагогические эксперименты на летних колониях, а затем продолжал их в организованных им клубах для детей и молодежи. Задачей школы труда — по мнению Шацкого — было всестороннее развитие детей, их участие в жизни и труде их среды, а одновременно преобразование этой среды и повышение уровня её жизни. Эта концепция была результатом экспериментов, проведенных Шацким в школе-колонии. Он стремился к модернизации дидактического процесса в школе. Школа труда — по его мнению — это школа активности самых учеников.

Для проверки своих предпосылок, Шацкий применял эксперименты в большом числе просветительных учреждений. Он положил начало новейшей методологии педагогических исследований в Советском Союзе. В отличие от Блонского Шацкий отнесся к вопросу школы труда более всесторонне, он подчеркивал необходимость правильного сопоставления сущности обучения с проблемами общественной жизни, а не только с производственным трудом.

STEFAN SŁOMKIEWICZ

STANISŁAW SHATZKI'S PEDAGOGIC IDEAS

Summary

The author discusses the pedagogic concepts of Stanisław Shatzki (1878—1934), the creator of the original Soviet theory of the school of labour, which takes into consideration, first and foremost, the educational tasks of the rural schools. From the year 1905 onwards Shatzki carried out pedagogical experiments at children's summer camps, and then continued them in the children's and youth clubs, organized by himself. According to Shatzki's concept, such a school of labour had the task of universally developing the child, by making it participate in both the life and the work of his environment, while at the same time transforming that environment itself and raising it into higher level. This concept was the result of the experiments carried out by Shatzki at the summer camp-cum-school. At that school Shatzki aimed at a modernization of the didactic process. A school of labour, according to him, constitutes a school of activity for the pupils themselves.

In order to check his assumptions, Shatzki made use of experiments which comprized a large number of schools and other educational institutions. He has laid the foundations of the modern methodology of pedagogic research in the Soviet Union. As distinguished from Blonski, he conceived the problem of the school of labour in a more many-sided way, by laying emphasis on the establishment of the appropriate connection between the contents of what is taught and the problems of life in the community, and not merely with productive labour.